

Комісаренко Н.О., доцент, кандидат педагогічних наук ©
Уманський національний університет садівництва

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ З ОПОРОЮ НА ІДЕЇ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглянуто проблему формування патріотичних цінностей у студентів з опорою на ідеї В.О.Сухомлинського, визначено їх форми і методи, проаналізовано структуру їх формування.

Ключові слова: патріотизм, патріотичні цінності, активна особистість, краєзнавчо – пошукова діяльність, Батьківщина.

Вступ. В умовах розбудови незалежної України, коли відбуваються радикальні перетворення у всіх сферах життя, перед сучасними навчальними закладами постає завдання формувати різнобічно та духовно розвинену, активну особистість - громадянина, патріота. У зв'язку з цим великої актуальності набуває проблема формування в молоді патріотичних цінностей.

Велике значення для розуміння патріотичних цінностей як педагогічної категорії має спадщина В.Сухомлинського. Педагог розглядав патріотизм як сукупність моральних і політичних ідей, моральних почуттів. На його думку, патріотичне виховання - це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується. Воно має здійснюватися через гармонійний взаємозв'язок інтересів особистості й держави. Пізнання, осягнення людиною своєї батьківщини, становлення в душі патріотичної серцевини, духовно багате, діяльнісне, самовіддане життя патріота - це найскладніші процеси в сплетінні ідей, вчинків, переконань, думок, прагнень, яке називається патріотичним вихованням [2, 167].

Суть патріотизму, його конкретно-історичний характер, ознаки вияву знайшли своє розкриття в працях В. Афанасьєва, І. Гнатко, Н. Горпиневича, Ж. Голотвина, Ф. Константинова, А. Леонтєва, Л. Рудченко; способи формування патріотизму в навчальній і позаурочній діяльності досліджувалися Н. Анісімовим, Н. Балакіною, Л. Кошугою, М. Терентієм: зміст і методи виховання радянського патріотизму в школярів - різних вікових груп вивчалися Е. Абрамяном, Л. Вагіним, Л. Міщенко, О. Павелко, В. Сластьоніним; виявлення особливостей виховних можливостей дитячих організацій та їхній вплив на виховання школярів Л. Божовичем, Е. Богдановим, Т.Конніковим, В. Лебединським, К. Радіним. Різноманітні складові патріотичного виховання окреслюються також у працях сучасних українських учених І. Бега, Г. Біленької, Г. Бугайцева, С. Голибард, В. Гонського, Г. Гуменюка, М. Жулинського, Б. Кобзара, П. Матвієнко, Б. Мисака, Н. Міщенко, В. Огнева, В. Панасюка, А. Погрібного, Ю. Руденко, П. Ігнатенко, К. Чорної, О. Шефера. Метою статті є визначення форм і методів формування

патріотичних цінностей у студентів університету відповідно до теоретичних поглядів і практичного досвіду В. Сухомлинського.

На думку В. Сухомлинського, патріотичне виховання - це бачення світу. Те, що відкривається перед людиною з перших кроків її свідомого життя - з того моменту, як вона подумала і пережила, - вона повинна не тільки бачити й розуміти, а й любити, дорожити ним, вважати своїм, почувати себе частинкою світу. Любов до Вітчизни й любов до людей - це два швидких потоки, які, зливаючись, утворюють могутню річку - патріотизму. Формування патріотичних переконань - це насамперед особисте ставлення людини до святинь Вітчизни - рідної землі, її свободи, героїчного минулого і величного сучасного свого народу [2, 168].

Патріотичні почуття, зазначає педагог, трансформуються в стійкі духовні утворення - цінності, погляди, ідеали, переконання тільки тоді, коли особистість добуває їх дослідницьким, трудовим шляхом з певної системи відомостей, естетичних образів, національних традицій, знань, через відображення ідейно-ціннісного багатства, рідного народу, здобутків світової культури, що сприйняті через призму національної свідомості [1, 149].

Таким чином, спрямувавши виховний вплив на внутрішній світ, духовність вихованця, як суб'єкта виховання, учений створив принципово нову систему виховання. Він стверджує, що сила, ефективність патріотичного виховання, формування патріотичних цінностей залежить від того, наскільки глибоко ідея Вітчизни проникне в духовний світ вихованця, наскільки глибоко він побачить світ і самого себе очима патріота, у який період відбудеться становлення громадянина-патріота [2, 178].

Ці та інші ідеї В. Сухомлинського були покладені в основу нашого розуміння патріотичних цінностей студентів. Патріотичні цінності ми окреслюємо як інтегровану властивість особистості, котра визначає її спрямованість на рівень розвитку загальнолюдських, національних цінностей, що виявляється в стійкому емоційно-ціннісному ставленні вихованця до себе, ровесників, свого народу, нації, Батьківщини, вмінні ідентифікувати себе зі своїм народом та здатності до самореалізації на благо Вітчизни.

Одним із способів формування патріотичних цінностей у юнаків та дівчат є залучення їх до краєзнавчо-пошукової діяльності. Залучення студентів до краєзнавчо-пошукової діяльності можна розглядати як об'єктивну потребу суспільства, пов'язувати навчально-виховний процес з актуальними питаннями формування в молоді патріотичних цінностей, культурно-духовного відродження народу України та підготовкою до суспільно корисної та трудової діяльності на благо Батьківщини.

У структурі патріотичних цінностей ми виділяємо гностичний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-практичний компоненти.

Зокрема, гностичний компонент патріотичних цінностей передбачає розуміння юнаками і дівчатами сутності понять патріотичні цінності, знання ними історії, культури рідного краю, мови українського народу, народних традицій, звичаїв та обрядів, державних атрибутів, складових краєзнавчо-

пошукової діяльності. Він також виражається в усвідомленні студентами себе частиною свого народу, нації, необхідності орієнтації на патріотичні цінності при розв'язанні проблем у середині групи – університету - міста - (села) - держави.

Відтак знання про Батьківщину повинні бути не просто набором фактів і висновків, що підлягають засвоєнню. Молода людина тільки тоді стає патріотом, коли живе долею Вітчизни, коли з гордістю, хвилюванням та захопленням читає і перечитує кожний рядок героїчної історії свого народу. Історія Батьківщини - це вічно жива сила, яка створює патріота [1, 147]. Знання як результат пізнання студентами предметів і явищ навколишньої дійсності, законів природи і суспільства є першою необхідною умовою у формуванні патріотичних цінностей. Набуті знання про рідний край та його минуле активно стимулюють у студентів історичну пам'ять, мислення, виробляють уміння аналізувати історичні явища та процеси.

У зв'язку з цим педагог зазначає, що для кожної людини Батьківщина починається з чогось маленького, ніби незначного й непримітного. Це - рідний куточок, що втілює у собі живий образ Вітчизни. Сенс патріотичного становлення полягає у тому, що цей куточок на все життя входить у душу, хвилює як перше джерело, з якого кожний почався [2, 167].

Юнацтво прагне зрозуміти витoki подвигу, зв'язок між героїчними діями й почуттям обов'язку, його хвилює питання про духовну силу людини, мужність, вольову стійкість. Юнаки більше розмірковують над мотивами людських вчинків, які спонукають до героїчних дій. Вони готові йти на ризик, готові до сміливих дій, особливо якщо вони ефективні та можуть бути позитивно оцінені оточення.

Гностичний компонент патріотичних цінностей містить у собі також знання студентами атрибутів державності. Саме вони є чинниками, які дають змогу молоді утверджувати патріотичні почуття і переконання. Цей компонент розкривається також у знанні юнаками та дівчатами історії свого народу, кращих народних традицій, які мають увійти в їхні душі й стати святим законом. У житті кожного є великі святині - цінності суспільства й народу, здобуті, завойовані дорогою ціною, кров'ю, боротьбою. Патріотична вірність і відданість народові, прапор країни - ось святині, якими повинні дорожити молоді люди. Необхідно утверджувати шанобливе ставлення до великих святинь, до безсмертних цінностей народу, формувати й берегти віру юної душі у святині країни, стверджує педагог [1, 179-181].

Досліджуючи рідний край, студенти реально відчують себе справжніми патріотами, громадянами Вітчизни, здатними за допомогою вивчення культурної спадщини малої батьківщини внести нову сторінку в історію своєї країни. Таким чином, краєзнавчий матеріал, який студенти збирають внаслідок пошукової діяльності становить ту наукову, навчальну, виховну основу, яка в кінцевому підсумку позитивно впливає на формування патріотичних цінностей особистості. „Історична пам'ять особистості починаються з пам'яті роду. Тому важливо, щоб у процесі засвоєння знань з

історії своєї країни студентам розкривалося виховне значення історичного минулого. Історична пам'ять спонукає до співпереживання, співчуття, любові. В ній відбивається духовність, патріотизм, національний характер, ментальність. Без неї неможливе становлення особистості, її духовне відродження, формування патріотичних цінностей", зазначає учений [3, 342].

Емоційно-ціннісний компонент патріотичних цінностей розкривається у стійкому емоційно-ціннісному ставленні студентів до себе, ровесників, свого народу, Батьківщини, сформованості в них глибокого почуття належності до народу, нації, етносу. Цей компонент виявляється в потребах і переконаннях відстоювати державну незалежність, у глибокій любові й пошані до своєї Батьківщини, свого народу.

В. Сухомлинський зазначає, що утвердження у свідомості й почуттях дорогого, рідного куточку потрібне не для того, щоб людина пасивно милувалася красою. Дорожити по-справжньому - значить берегти, охороняти, бути особисто зацікавленим долею рідного [2, 169-170].

Названий компонент містить групу особистісних почуттів, у яких розкривається ставлення людини до своєї Батьківщини, народу, почуття належності до свого народу, держави, повага до історії своєї країни, культури, менталітету, почуття національної гідності.

Патріотичні почуття не просто емоційно забарвлюють поведінку, але надають їй певного спрямування, спонукають до того чи іншого вчинку. "У справі виховання, зауважує педагог, кращий засіб - це дати проявитися у душі дитини якому-небудь хорошому почуттю, і, дивлячись на силу цього вияву, у душі тоді залишається більший або менший слід, пам'ять про пережите, яка скеровує волю. Хай діти відчують, якими вони можуть бути чесними, відкритими, благородними, простими, добрими діями. Хай вони запам'ятають хороші порухи своєї природи і стануть вірити собі. Це дуже важливо ..." [4, 233-234],

На думку педагога, необхідно піклуватися про те, щоб у свідомості, в емоційній пам'яті дітей назавжди зберігалися найменші деталі рідної природи, ті незабутні куточки, з яких поступово складається світ, дорогий для людини. Йдеться про те, що називають пам'яттю серця. Треба обережно, дбайливо доторкатися до напівзабутих дитячих спогадів, допомагати дітям відроджувати, відновлювати їх у пам'яті, відкривати очі для нових образів рідного світу [2, 168].

Зокрема, вплив краєзнавчо-пошукової діяльності на емоційно-ціннісну сферу полягає у формуванні ціннісного ставлення до себе, ровесників, свого народу, Батьківщини, стійких поглядів і переконань. Виховна функція краєзнавчо-пошукової діяльності та її вплив на розвиток почуттєвої сфери студентів закладена вже в самому її змісті, бо викликає позитивне емоційне ставлення до минулого свого народу.

В. Сухомлинський зазначає, що патріотичний стрижень твориться тоді, коли допомагати дитині побачити світ навколо себе, відбивати на все життя в її свідомості образи, які втілюють у собі перші уявлення про

Вітчизну. Від почуття прив'язаності до рідного куточка - материнської колиски, верби, що схилилася над ставком, родючого поля - до розуміння історичних доль народів, які об'єдналися у велике братство та оберігають цю єдність як найдорожче своє завоювання, - такими джерелами повинна житися душа кожного вихованця, щоб у ній, як у краплі води, в мініатюрі відобразився портрет народу, портрет Вітчизни. Усі ці джерела мають бути відкриті перед дитиною постійно - з перших кроків її свідомого життя [1, 134].

Діяльнісно-практичний компонент патріотичних цінностей виявляється у свідомо регульованій краєзнавчо-пошуковій діяльності, яка спрямована на засвоєння патріотичних цінностей; у вмінні самостійно вивчати та критично оцінювати культурно-історичну спадщину українського народу; вмінні ідентифікувати себе зі своїм народом, нацією. Значення цього компонента зумовлене тим, що засвоєння і формування патріотичних цінностей відбувається у ході краєзнавчо-пошукової діяльності, яка поєднана з власною діяльністю юнаків та дівчат.

Успішному формуванню патріотичних цінностей юнацтва сприяє активна участь у роботі музею університету, який являє собою синтезувальний центр розвитку патріотизму, патріотичних цінностей студентів. Завданнями музею є: виховання почуття любові в молоді до України, свого народу та відповідальності за його долю; готовність жити в країні, пов'язувати свою долю з її долею, активно при цьому самореалізуючись; розвиток патріотичних цінностей у студентів.

У процесі залучення юнаків і дівчат до краєзнавчо-пошукової діяльності успішно формуються їхні переконання у зв'язку з важливістю та необхідністю пізнання минулого та сучасного своєї країни. Тому виховна функція краєзнавчо-пошукової діяльності, її вплив на розвиток почуттєвої сфери спонукає до вивчення та осмислення історичних фактів, до пошуку відомостей і матеріалів про героїв, які загинули в роки війни і доля яких невідома.

З огляду на це, В. Сухомлинський надавав великого значення краєзнавчій діяльності. У своїй роботі з учнями він намагався донести до розуму й серця дітей історію рідного краю, народні традиції та звичаї, родовід їхніх батьків. „Кожний тиждень ми присвячували декілька уроків мандрівкам" до джерел думки і рідного слова - спостереженням. Це було безпосереднє спілкування з природою, без якого криниця розумових сил і нервової енергії швидко пересохла б. Розповіді про природу, про предмети і явища навколишнього світу вже пробудили у дітей допитливість, і я змушений був відповідати на багато запитань", - зазначає педагог [5, 367].

Зокрема, у процесі пошукової діяльності студенти вивчають долю своєї родини в історії України, діяльність своїх дідів та прадідів. Вивчення свого родоводу вони починають із життєпису сім'ї, розкривають його історію з героїчними подіями, цікавими подробицями, які пов'язані з історією їхнього міста, селища. Це спонукає юнаків та дівчат задуматися над питаннями: звідки бере початок їхня рід? Де їх маленька батьківщина? Що вони знають про весілля своїх батьків, дідуся і бабусі? Як вони вшановують старших у роду?

Які обряди, звичаї, народні свята є традиційними для їхньої родини? Як батьки передають їм свої знання, уміння? Хто з родини навчався в університеті? Проаналізувавши зібраний матеріал на засіданнях клубу, студентам пропонується намалювати родовідне дерево за схемою: „Твій рід, родина, рідня”, „Твоя сім'я: тато, мати, брати, сестри, бабусі, дідусі”, „Сімейні реліквії”, „Старовинні речі роду”.

Серед активних форм виховної роботи, які сприяють формуванню в студентів патріотичних цінностей, можна виділити екскурсії, краєзнавчо-пошукові походи, під час яких студенти не тільки збирають матеріал, а й вивчають місцевість рідного краю, особливості його мови, історичні пам'ятки.

Педагог зауважує, що дитина, споглядаючи й пізнаючи красу рідних куточків, прив'язуючись безліччю ниток до рідного, єдиного, повинна розуміти й відчувати, що її щастя споглядати й пізнавати цю красу добуто дорогою ціною - потом, кров'ю, сльозами, горем, стражданнями дідів і прадітів. Необхідно показувати дітям ті куточки рідної землі, де билися і вмирили герої в роки Великої Вітчизняної війни [2,171].

Радюю музею університету відбувається підготовка студентів-екскурсоводів. Студенти, які володіють достатнім рівнем знань з історії і певними вміннями й навичками щодо проведення екскурсій, залучаються до виступів перед юнаками та дівчатами груп, відвідувачами з повідомленнями, розповідями на ту чи іншу тематику, спонукаючи їх брати участь у діалозі. За період навчання в університеті, студенти-екскурсоводи нагромаджують певну базу інформації з необхідної теми та стають активними учасниками виховних заходів в університеті. Ефективною формою роботи зі студентами є виховні години, які проводяться за певною програмою, що склалася в практиці виховної роботи університету. Бесіди на патріотичну тематику розкривають героїчне минуле українського народу та допомагають молоді доторкнутися до історичних глибин рідної Батьківщини, що, у свою чергу, сприяє становленню в неї патріотичних цінностей.

На думку вченого, розповіді про героїв учать дітей бачити світ очима патріотів. Героїчне не тільки розширює горизонт, а й допомагає відчувати, що в житті всіх громадян – і тих, хто пішов з життя, і тих, хто живе нині,- є щось спільне – велике, священне, найдорожче і ні з чим непорівнянне - Батьківщина [2,172].

Важливу роль у формуванні патріотичних цінностей студентів займають дискусійні клуби. Зокрема, діяльність дискусійного клубу „Черкащина - моя жива історія” передбачає забезпечення комплексу заходів, спрямованих на вивчення історії рідного краю, його пам'яток культури та природи, пісенно-поетичної спадщини, традицій, звичаїв. У процесі пошукової роботи студенти збирають відомості про національних героїв визвольного руху, загиблих та зниклих безвісті в роки війни, ветеранів Великої Вітчизняної війни, учасників бойових дій, які воювали на території рідного краю. З огляду на це педагог зазначає: „Юнаки і дівчата повинні знати історію свого народу, у їх душі мають ввійти кращі народні традиції, стати святым

законом" [2, 177]. Кожна людина повинна пережити свій обов'язок перед тисячами героїв, які в години смертельної небезпеки не відступили й вистояли. Від того, як ставиться людина в роки юності до героїчного подвигу свого народу, залежить увесь її духовний світ, особливо ставлення до народу, нації, Батьківщини. Обов'язок перед славою і пам'яттю героїв є тією силою духу, яка піднімає людину на вершину моральної доблесті - готовності служити Вітчизні [1, 142].

Діяльність дискусійного клубу „Дорогами рідного краю" присвячена ознайомленню з традиціями українського народу, осмисленню ролі та історичної місії рідного народу у світовій історії, вивченню свого родоvodu, свого генетичного коріння. Для цього студенти залучаються до пошукової діяльності з вивчення долі своєї родини в історії України, діяльності своїх дідів та пращів. Отже, за вченим: „... патріотичне бачення навколишнього світу саме й полягає в тому, що юний громадянин пізнає живу історію своєї сім'ї, своїх співвітчизників, які жили кілька століть тому, і тих, що недавно пішли в землю, в ім'я свободи і щастя, за які вони боролися. Тільки з таким баченням світу він відчуває, що бути справжнім патріотом - значить виростити колос на ниві, відчути мозолі на долонях від праці для багатства рідної землі» [2, 171].

Таким чином, красназнавчо-пошукова діяльність відіграє істотну роль у формуванні патріотичних цінностей у юнаків та дівчат, залучаючи їх до ціннісно-морального досвіду свого народу. Беручи участь у краєзнавчій діяльності, оволодіваючи пошуковими навичками, студенти поступово долучаються до зв'язків зі світом природи й суспільства. Саме ця діяльність сприяє усвідомленню ними того, що історія України починається з історії сім'ї, роду, краю та формує шанобливе ставлення до рідного краю, свого народу, нації, Батьківщини.

Література

1. Сухомлинський В. Вибрані твори. В 5-ти т. -Т. 1. К.: Рад. школа, 1976 - 654 с.
2. Сухомлинський В. Вибрані твори. В 5-ти т. - Т. 2. К.: Рад. школа, 1976. - 670 с.
3. Бондаренко Ю., Пасічник С. Школа: проблеми ментальності та національної свідомості // Слово і час. - 1993. - № 6. - С. 70 - 77.
4. Сухомлинський В. Народження громадянина // Вибрані твори, в 5-ти т. Т. 3. К.: Рад. школа, 1976. - 650 с.
5. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям // Вибрані твори, в 5-ти т. - Т. 3. К.: Рад. школа, 1977. - 674 с.

Summary

The article examines the problem of forming of patriotic valuables of students according to the ideas of V.O.Suchomlynsky; their forms and methods are determined; the structure of their formation is analyzed.

Key words: *patriotism, patriotic valuables, active individual, local lore and ingratiating activity, Motherland*